

Yaşayan Rezervlerden İnsan Harici Kişilere: Hayvanların Mülk Statüsü

Berk Efe ALTINAL¹

¹ Lecturer, İstanbul Gelişim University, Faculty of Health Sciences, Department of Child Development (English) (ORCID ID: 0000-0001-6987-8012)

Özet

Eşit gözetim ilkesi, bir eylemin ahlaki anlamda doğruluğuna karar verirken eylemden etkilenenlerin benzer çıkarlarını gözetmeyi gerektirir. İnsan harici hayvanların da hissedebilir varlıklar olması sebebiyle bu değerlendirmeye dahil edilmesi hayvan etiğinin temellerinden biridir. Ancak bazı kuramcılar insan harici hayvanların gerek yasal anlamda gerekse halihazırdaki toplumsal normlar bağlamında mülk olarak konumlandırılmalarının hayvanların ahlaki bakımdan kayda değer bir biçimde gözetilmelerine engel teşkil ettiğini öne sürmektedir. Buradan yola çıkarak, eşit gözetimin mümkün olabilmesi için insan harici hayvanların mülk statülerinin kaldırılmasını ve “başkasının mülkü olmama hakkı” olarak tanımladıkları hakkın tüm hissedebilir varlıklar için bir temel hak olarak tanınmasını önermektedirler. Bu makalede, insan harici hayvanların mülk statüsünün kaldırılması yönündeki argümanlar ve bu argümanlara getirilen eleştiriler detaylı bir şekilde ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: Hayvan etiği, mülkiyet, tüccülük, evcilleştirme.

From Livestock to Nonhuman Persons: Property Status of Animals

Abstract

The principle of equal consideration requires considering the similar interests of those affected by an action when deciding on the moral value of the action. Since nonhuman animals are sentient beings, including them in this assessment is one of the bases of animal ethics. However, several scholars argue that the positioning of nonhuman animals as property, both legally and in the context of current societal norms, is an obstacle to their significant moral consideration. Following this argument, for equal consideration to be possible, they propose abolishing the property status of nonhuman animals and recognizing the right “not to be the property of others” as a basic right for all sentient beings. In this article, the arguments for abolishing the property status of nonhuman animals and the criticisms brought to these arguments will be discussed in detail.

Keywords: Animal ethics, property, speciesism, domestication.

Corresponding Author / Sorumlu Yazar	Berk Efe ALTINAL Lecturer, İstanbul Gelişim University, Faculty of Health Sciences, Department of Child Development (English) bealtinal@gelisim.edu.tr
E-mail / E-posta	bealtinal@gelisim.edu.tr
Manuscript Received / Gönderim Tarihi	September 13, 2022 / 13 Eylül 2022
Revised Manuscript Accepted / Kabul Tarihi	October 18, 2022 / 18 Ekim 2022
To Cite This Article / Kaynak Göster	ALTINAL, B. E. (2022). Yaşayan Rezervlerden İnsan Harici Kişilere: Hayvanların Mülk Statüsü, <i>ViraVerita E-Journal: Interdisciplinary Encounters, Vol. 16, 7-29.</i>

Yaşayan Rezervlerden İnsan Harici Kişilere: Hayvanların Mülk Statüsü

Giriş

İnsan harici hayvanların ahlaki statüsü ve insanların diğer hayvanlara yönelik muamelelerinin ahlaki değeri on dokuzuncu yüzyılda Jeremy Bentham'ın acı çekebilme ve haz duyabilme kapasitesini ahlaki anlamda göz önünde bulundurulmanın yeterli koşulu olarak gören *yararcılık* felsefesiyle birlikte, hem ahlak felsefesinde daha kapsamlı bir şekilde ele alınır olmuş, hem de yasal düzenlemelerin konusu haline gelmiştir. Öte yandan hayvan etiği üzerine çalışan kimi araştırmacılar, insan harici hayvanların gerek yasal anlamda gerekse halihazırdaki toplumsal normlar bağlamında *mülk* olarak konumlandırılmalarının hayvanların ahlaki bakımdan kayda değer bir biçimde göz önünde bulundurulmalarının önünde engel teşkil ettiğini öne sürmektedirler. Bu sebeple *abolisyonist*, yani hayvanların mülk statüsünü ortadan kaldırmayı amaçlayan bir hayvan hakları hareketi ortaya çıkmıştır.

Bu makalede, insan harici hayvanların ahlaki anlamda çıkarları göz önünde bulundurulan varlıklar sınıfına dahil edilmesiyle ilgili fikirsel tarihi kısaca ele aldıktan sonra, hayvanların mülk statüsünün bu duruma bulundurmaya engel olduğunu öne süren argümanları açıklayacağım. Ardından insan harici hayvanların çıkarlarının ahlaki bakımdan kayda değer bir biçimde göz önünde bulundurulmaları için mülk statülerinin kaldırılmasına gerek olmadığını ya da hayvanların mülk statüsünün kaldırılmasından çıkarları olmadığını savunan görüşleri eleştirel bir biçimde değerlendireceğim.

Bir Kullanım Nesnesi Olarak İnsan Harici Hayvanlar

Felsefe tarihinde hayvanların yeri üzerine yazan Sorabji (1995, s. 12), Aristo'nun hayvanların akla sahip olduğunu reddetmesinin hem zihin hem de ahlak felsefeleri alanında süregidecek bir krizi başlattığını öne sürer. Aristo'nun kullandığı kavram eski Yunancada hem akıl hem de konuşma anlamına gelen *logos* kavramıdır. Hayvanların *logostan* mahrum olmalarının pek çok sonucu vardır. Örneğin, Stoacı felsefeciler hayvanların akla sahip olmamalarını ve bu sebeple dil kullanma yetilerinin olmamasını bu canlıların ruhlarındaki bir eksiklik olarak görecektir ve bu durumu hayvanların insanlar ile herhangi bir ortaklıkları ya da akrabalıkları olmadığını bir delili saymışlardır (Newmyer, 1999). Porphyry'nin (2000, par. 20) 3. Yüzyılda kaleme aldığı Hayvanları

Öldürmekten Kaçınmak Üzerine isimli metninde aktardığı üzere Stoacı felsefecilerden Chrysippus'a göre hayvanlarda ruhun varlık sebebi hayvanın etini daha uzun süre taze tutmaktır; insanlar eti taze tutmak için tuzlar, Tanrı ise aynı sebeple hayvanların içlerine ruh koymuştur. Böylelikle hayvanlar, insanlardan kesin sınırlarla ayrılmış, dünyadaki varlıklarının sebebi ise insanlar tarafından kullanım değerlerine indirgenmiştir. Hayvanların bir kısmı yenilmek, bir kısmı üzerlerine binmek, bir kısmı ise insanları eğlendirmek için vardır, kimilerinin faydası akrepleri ve fareleri yemektir, farelerse bizi tedirgin ederek eşyalarımızı ve yiyeceklerimizi ortalıkta bırakmamamızı sağlarlar, hatta böcekler dahi faydalıdır çünkü insanı rahatsız ederek fazla uyumasını engellemektedirler (Sorabji, 1995, s. 199).

Hayvanların ahlaki olarak göz önünde bulundurulmaları çemberinden dışlanarak salt birer nesneye indirgenmesinin modern dönemdeki önemli bir temsilcisi ise Descartes'tır. Descartes (1998, par. 57-58), hayvanların kelimeleri arka arkaya dizerek anlamlı ifadeler oluşturma ve herhangi bir akıl yürütme yetisine sahip olmadıklarını öne sürmektedir. Descartes'ın mekanik görüşüne göre hayvanlar bir ruha sahip olmayan karmaşık otomatonlardır, verdikleri tepkiler dünyanın farkında olduklarını ya da acı çektiklerini göstermemektedir, bundan ziyade insanlar tarafından acı verici olarak değerlendirilebilecek uyarılar hayvanlarda basit bir etki-tepki mekanizmasını devreye sokmaktadır. Bu durumda, insanların hayvanlara karşı herhangi bir ahlaki yükümlülüğünden söz edilmesi mümkün olmayacaktır.

Bu örnekleri salt bir düşünce tarihi olarak görmek eksik olacaktır, bu düşünceler ortaya kondukları dönemlerdeki yaşam koşullarını yansıtan ve ortaya çıkan tartışmalardan belli bir tarafı temsil eden birer kayıt olarak da ele alınabilir. Cilalı Taş Devrinde yaşanan ve İlk Tarım Devrimi olarak da anılan süreçte, insan yaşamında ve örgütlenmesinde ortaya çıkan bir dizi radikal değişimden biri de hayvanların evcilleştirilmesidir. İnsan-hayvan ilişkilerinin sömürü ve baskı temelli tarihini inceleyen Nibert (2013, s. 12), bu süreci *evcilbozum*ⁱ olarak isimlendirmenin daha doğru olacağını öne sürer. Evcilbozum, avcı-toplayıcı dönemde gerçekleştirilen av faaliyetlerinin bir uzantısı olarak ortaya çıkmış, özellikle Avrasya memelilerinin yakalanma, tutsak edilme, fiziksel olarak zorlanma ve genetik manipülasyon gibi süreçlerle insana boyun eğen ve insana bağımlı türler haline gelmeleri ile sonuçlanmıştır. Böylelikle inek, domuz, tavuk, koyun, at gibi bazı memeliler ve kuşlar doğada buldukları hallerinden farklılaşarak insanların kontrolüne ve mülkiyetine girmiştir.

Böylelikle insan harici hayvanlar insanların mülkü olarak konumlanmış, bu mülkiyet hali sadece düşünsel düzeyde kalmayarak hayvanların bedenleri üzerinde de kalıcı izler bırakmıştır.

Ancak insanlar ve diğer hayvanlar arasında mevcut olan ortaklıklar, hayvanların içinde buldukları bu konum hakkında gerilimler yaratmış, insanlar karşısında diğer hayvanların konumunu açıklayacak ve meşrulaştıracak bir dizi söylem üretilmiş, bunun yanı sıra hayvanların nasıl öldürüleceğini, öldürülen bedene nasıl davranılacağını, hangi hayvanların hangi koşullarda nasıl avlanılabileceğini, öldürülebileceğini veya yenebileceğini anlatan ahlaki ve dini bir dizi öğretiyi ortaya çıkarmıştır. İnsan harici hayvanların ahlaki anlamda göz önünde bulundurulması varlıklar alanına dahil edilmesi, ancak on dokuzuncu yüzyılda Bentham'ın *yararcı* argümanlarıyla olacaktır.

Acı Çekebilen Mülkler

Britanyalı ahlak ve hukuk felsefecisi Jeremy Bentham (1996), ahlaki yargıların akılla gerekçelendirilemeyecek batıl birtakım geleneklere ya da inançlara dayandırılmasını eleştirmekte ve ölçülebilir, nesnel bir ahlak anlayışını mümkün hale getirmek için çalışmaktaydı. Bentham'a göre, insanların acıdan kaçıyor ve hazza yöneliyor oldukları nesnel bir gerçeklikti; bu sebeple bir eylemin ahlaki olarak doğru sayılabilmesi için, bu eylemden etkilenecek kişilerde minimum acıya ve maksimum hazza sebep olması gözetilmeliydi. Bu hesap yapıldığında (yani eylemin sebep olduğu hazdan, sebep olduğu acı çıkarıldığında) eylemin yararı hakkında nesnel bir bilgi edinmek mümkün olacaktır.

Bentham'ın acı ve hazza dayanan *yarar* hesabı, unvanlarına ve soylarına bakılmaksızın herkesi tek bir birim sayması açısından eşitlikçi bir proje sayılabilir; Bentham, bu projeye üzerinde fazla durmamakla birlikte hayvanları da dahil etmiştir. Kuramını anlattığı kitabının bir dipnotunda insan harici hayvanların dahi çektiikleri acıları göz ardı etmemiz için haklı bir sebebimiz bulunmadığını öne sürmektedir. Bir varlık acı çekebiliyorsa, bu varlığın insan olmaması, konuşamaması, akıl yürütememesi, onu yarar hesabından dışlamak için yeterli birer gerekçe sayılamaz. Bunların hiçbiri, bu varlığın acı çekebiliyor olduğu gerçeğini gölgelememektedir ve bu sebeple bir eylemin ahlaki anlamda doğruluğuna karar verirken hayvanların çektiği acı da göz önünde bulundurulmalıdır. Bu ilkeyi doğru kabul ettiğimizde, insanlara ve diğer hayvanlara ortada haklı bir sebep yokken acı çektirmenin ahlaken yanlış olduğunu da kabul etmemiz ve bu tarz bir eylemde bulunmaktan kaçınmamız, başka bir deyişle, hayvanlara *insani muamele* etmemiz gerekecektir.

Bentham'ın *insani muamele ilkesi* yaklaşımı insan harici hayvanların sadece insanların kullanımı için var olan nesnelere ya da acı çekme kapasitesi olmayan otomatonlar olduğu gibi görüşleri reddetmektedir. Ancak Bentham, bu ilkedan yola çıkılarak hayvanları yiyecek elde etmek gibi gerekçelerle öldürmemizin ahlaken hatalı olacağı sonucuna varamayacağımızı belirtir. Bunun sebebi insan harici hayvanların öldürüldüklerinde kaybedecek bir şeyleri olmadığını varsayması, öte yandan onları yiyen kişinin beslenmek, damak zevkini tatmin etmek gibi kazanacak bir dizi şeyi olduğunu hesaba kaymasıdır. Öldürme eylemi gerekenden daha acı verici biçimde yapılmadığı ve bu eylemi gerçekleştiren insanlar açısından olumlu sonuçlara yol açtığı müddetçe ahlaken yanlış sayılabilir bir eylem olarak görülmez (1996, dipnot 122). Başka bir deyişle, Bentham'a göre insan harici hayvanların acı çekmeme çıkarları vardır ve bu çıkar göz önünde bulundurulmalıdır, ancak varlıklarını sürdürmekten çıkarları bulunmadığından öldüklerinde bir şey kaybetmiş olmazlar.

Hukuk felsefecisi Francione'a (2000, s. 134) göre, Bentham'ın bu yaklaşımında iki temel problem bulunmaktadır. İlk olarak hayvanların hem hissedebilir varlıklar olduklarını kabul etmek hem de varlıklarını sürdürmekten çıkarları olmadığını iddia etmek kavramsal olarak tutarsızdır. Hissedebilme yetisi olan varlıklar, kendi yaşamlarının farkındadırlar ve acıdan kaçma davranışı hayatta kalmayla doğrudan ilişkili bir davranıştır. Francione, birçok vakada hayvanların acı çekme pahasına hayatta kalmak için mücadele ettiklerini gözlemlemenin mümkün olduğunu hatırlatır. İkinci problem ise Bentham'ın insanların mülk edinilmesi ile ilgili analizini hayvanlar söz konusu olduğunda ortaya koyamamış olmasıdır. Bentham her ne kadar, eylemleri sonuçlarına bakmaksızın kurallar koyarak reddeden bir ahlak yaklaşımını temelde kabul etmese de, söz konusu insan köleliği olduğunda, kölelik kurumunun insanları şeyleştirceğini ve köle statüsündeki kişilerin çıkarlarının anlamlı bir şekilde göz önünde bulundurulmasına engel teşkil edeceğini kabul etmektedir. Bentham'a göre her ne kadar köleliğin de daha az zalim sayılabilecek biçimleri olduğunu kabul etmek mümkünse de insanları ekonomik anlamda metalara dönüştürüyor olması sebebiyle kölelik kurumunun kaldırılması gerekmektedir. Bentham, köleliğin insanları şeyleştirdiğini söylediği ve bu sebeple kölelik kurumuna karşı çıktığı gibi, insan harici hayvanlara muamele biçimimizin de benzer biçimde hayvanları eşya sınıfına indirdiğini söylemektedir, ancak bu analizini, insan harici hayvanların söz konusu eşya konumunun insani muamele ilkesinin uygulanmasına engel olacağı değerlendirmesine vardi ramamaktadır.

Francione (2000, s. 7), Bentham'ın *insani muamele ilkesinin* Batılı toplumlarda güçlü bir şekilde benimsenmiş, toplumsal bir sağduyu haline gelmiş olduğunu, bu toplumlarda karşımıza çıkan hayvan refahı yasalarının da bu benimsemenin bir ürünü olduğunu öne sürmektedir. Hayvan refahı kavramı, belli koşullar sağlandığında ve hayvanlara insani görülen bir biçimde muamele edildiğinde, hayvanları öldürmenin ve onlara acı çektirmenin ahlaki anlamda kabul edilebilir olduğu görüşü olarak tanımlanabilir (Francione, 1995, s. 6). İnsan harici hayvanlar acı çekebilen eşyalar olarak tanımlanmış, bu hayvanlara “gereksiz yere” acı çektirmedeğimiz müddetçe, onları kullanmamızda, alıp satmamızda ya da öldürmemizde, kısacası insan harici hayvanlara insan mülkü olarak muamele etmemizde ahlaki olarak bir sakınca olmadığı görüşü hem toplumsal sağduyu hem de yasa halini almıştır.

Mülkün Çıkarı Mülk Sahibinin Çıkarına Karşı

İnsani muamele ilkesine dayalı hayvan refahı yasaları, hayvanlara yönelik muamelelerin ya da hayvanların acı çekmesiyle neticelenecek eylemlerin gerekli olarak nitelenip nitelenemeyeceğini hesaplayabilmek için bu eylemden fayda sağlayacak insan çıkarlarını ve bu eylemden etkilenecek olan hayvanın çıkarlarını bir teraziye koyarak dengelememiz gerektiği varsayımına dayanmaktadır.

Bentham'ın fikirlerini takip eden ancak *çıkar yararcılığı* olarak adlandırılan bir başka yararcılık biçimini savunan Singer, bu dengelemenin *eşit gözetim ilkesinin* uygulanmasıyla mümkün olacağını öne sürmektedir. Eşit gözetim ilkesi, bir eylemin ahlaki olarak doğruluğuna karar verirken bu eylemden etkilenecek bireylerin benzer çıkarlarının eşit şekilde göz önünde bulundurulması şeklinde özetlenebilir (Singer, 2017). Bu yaklaşıma göre bir eylemden etkilenen tarafların çıkarları gözetilirken bir tarafın çıkarını göz ardı etmek için alakasız kriterler devreye sokmak eşit gözetimi bozan, ayrımcı bir uygulama olacaktır. Sözgelimi, bir iş başvurusu esnasında karar verirken başvuru yapanların beceri ve deneyimleri yerine cinsiyetlerini göz önünde bulundurmamak cinsiyetçi, ten renklerini göz önünde bulundurmamak ırkçı bir uygulama olacaktır ve ahlaken kabul edilemez. Singer benzer bir biçimde, hayvanların çıkarlarını göz ardı etmek için ortaya konan kriterlerin -konuşamamak, akıl yürütme yetisine sahip olmamak gibi- aslında insan türüne mensup olmamak ifadesine denk düştüğüne işaret eder ve hayvanların acı çekmemek gibi çıkarlarını göz ardı eden uygulamalar için *türcülük* kavramını kullanır. Singer'a göre türcülük problemini ciddiye aldığımızda ve insan harici hayvanların çıkarlarını gerçek

anlamda göz önünde bulundurduğumuzda, mevcut hayvan refahı uygulamalarını daha ileri taşımamız ve en azından endüstriyel hayvancılık uygulamalarının ve hayvanlar üzerinde gerçekleştirilen acı verici deneylerin önemli bir kısmını sonlandırmamız gerekeceğini iddia eder. Singer'ın bu değerlendirmesini inceleyen Francione (2000, s. 86), hayvanların insan mülkü olarak kabul edildiği bir bağlamda, eşit gözetim ilkesinin anlamlı bir şekilde işletilemeyeceğini öne sürmektedir. Türçülük, basit bir önyargı olarak ele alınamayacak, gerek toplumsal sağduyuda gerekse hukuki zeminde, hayvanların mülk statüsü suretinde kurumsallaşmış bir problemdir. Herhangi bir senaryoda, insanın çıkarı bir eylemin sonucunda keyif almak gibi bir çıkar olsa dahi, eylemden etkilenen hayvanın bu insanın mülkü olması eylemin kabul görülmesi için yeterli bir gerekçe olarak devreye girecektir. Bunun sebebi, mülkün çıkarlarının hiçbir zaman mülk sahiplerinin çıkarlarıyla benzer çıkarlar olarak değerlendirilemeyecek olmasıdır; insan ile hayvan arasındaki mülkiyet ilişkisi böyle bir değerlendirmeyi imkânsız hale getirecek bir nitel eşitsizlik getirmektedir. O halde, hayvanların mülk olarak kabul edildiği bir bağlamda eşit gözetim ilkesinin ya da insani muamele ilkesinin öngördüğü değerlendirmenin gerçek bir anlamı olmayacaktır.

Francione (2000, s. 86) bu argümanını desteklemek için insan köleliği kurumuna, özellikle de Amerika Birleşik Devletleri'nde iç savaş öncesi görülen ve kişinin bedeni ve kendisinden sonra gelen soyunun köle sahibinin mülkiyeti olarak görüldüğü menkul kölelik kurumuna işaret eder. Francione'a göre insan köleliği kurumu, hayvan sahipliği kurumu ile yapısal olarak denktir: Köle sahibi, köleleri üzerinde mülkiyet haklarına sahiptir ve ekonomik anlamda kârlı olduğu müddetçe kölenin çıkarlarını göz ardı etme serbestlikleri vardır; köleler satın alınabilir, satılığa çıkarılabilir, sigortalanabilir, borçlar için teminat gösterilebilir ya da köle sahibinin borçları karşılığında haczedilebilir. Köle sahipleri gerekli gördükleri durumlarda kölelerini istedikleri biçimde cezalandırabilir. Bir başkasının kölelerine zarar veren, onları yaralayan kişiler mülke zarar vermiş olma suçundan ceza alırlar. Kölenin, köle sahibi karşısında herhangi bir hakkı bulunmadığı gibi, mülk edinme, bir başkasına dava açma, serbestçe seyahat etme gibi temel vatandaşlık hakları da bulunmamaktadır. Kölelik döneminde köle sahiplerinin davranışlarını kısıtlar gibi görünen yasalar incelendiğinde ise, bunların ya bir anlam ifade etmeyecek kadar fazla istisnaya sahip oldukları görülmekte ya da bu yasaların çıkarılmasının altında sahip olunan mülklere hoyratça davranılmasının toplumun ve devletin ekonomisine ve kaynaklarına zarar vereceği kaygısının yattığı anlaşılmaktadır.

Hayvanların mülk statüsü, insan köleliğine benzer bir şekilde, insan harici hayvanların çıkarlarının neredeyse her durumda mülk sahibi insanların çıkarları karşısında göz ardı edileceği bir ahlaki ve hukuki düzlem yaratmaktadır. Francione'a (2000, s. 55) göre hayvan refahını koruma yasalarının hayvan çıkarlarını korumadaki başarısızlığı tamamen hayvanların mülk statüsüyle ilgili gerekçelere dayanmaktadır. İnsanların hayvan kullanımları söz konusu olduğunda en fazla sayıda hayvanın etkileniyor olduğu kurumsal sömürü mekanizmaları yasalarda açıkça istisna olarak tanımlanmakta ya da böyle yorumlanmaktadır. Yasalar, hayvan sahiplerinin kendi ekonomik çıkarlarına uygun olarak davranacağını ve kendi mülklerine gerekli olandan daha fazla zarar verecek eylemlerde bulunmayacaklarını varsaymaktadır. Hayvan refahı düzenlemeleri ise, esasında hayvanların acı çekmeme çıkarlarını koruma amacından ziyade, mülk sahiplerinin ya da insan toplumunun çıkarlarını koruma amacını taşımaktadır.

Francione'un ortaya koyduğu bu hukuki zemini kurumsallaşmış hayvan sömürüsü uygulamalarında ve önerilen hayvan refahı düzenlemelerinde takip etmek mümkündür. Sözcüleri, yumurta tavukçuluğundaki yumurta tavuğu olarak kullanılmak üzere üretilen civcivlerin yumurtadan çıktıktan sonra cinsiyetlerine göre ayrılması, ardından bu sektörde herhangi bir verim sağlamayacak olan erkek civcivlerin öğütülerek yaşamlarına son verilmesi standart bir uygulamadır. İstatistikler, 300 milyonu Avrupa Birliği sınırlarında olmak üzere milyonlarca civcivin yumurtadan çıktıkları ilk gün içerisinde öğütülme yoluyla öldürüldüğünü göstermektedir (Weissmann, Reitemeyer, Hahn, Gottschalk ve Einspanier, 2013). Erkek civcivlerin yumurta sektöründeki işlevsizliği ve et olarak piyasada talep görmemeleri sebebiyle gerçekleşen bu ölümlere alternatif olarak, biyogenetik birtakım tekniklerle dişi civcivlerin oranını arttırmak, yumurtanın döllenenmesinden kısa bir zaman sonra cinsiyeti tespit ederek erkek civciv embriyolarını imha etmek ya da horoz etinin talep göreceği bir niş market yaratmak gibi öneriler ortaya atılmaktadır (Gautron, Réhault-Godbert, van de Braak ve Dunn, 2021; Popova ve diğerleri, 2022). Araştırmacılar, bu önerilerin verimsiz bir uygulamayı verimli hale getirerek ya da tüketicilerin bu şekilde üretilen yumurtaya bir miktar daha fazla para ödemesini talep ederek gerçekleştirileceğini belirtmektedir (Gautron ve diğerleri, 2021); hatta Göger'e (2017) göre bu tarz yöntemlerin yumurtacılık sektörüne tanıtılması bu sektörün verimli bir şekilde devam etmesi için hayati önem taşımaktadır. Bu örnekte, yumurtacılık sektörünün kâr etmesi ve insan tüketicilerin yumurta taleplerinin karşılanması gibi çıkarlarının karşısında, hayvanların acı çekmesi veya öldürülmesinin herhangi bir ağırlığı olmadığı görülmektedir.

Tavuklar ekonomik birer metadır ve yapılabilecek herhangi bir düzenleme arz ve talep taraflarının çıkarlarına uygun olduğu müddetçe gerçekleşmektedir.

Benzer süreçleri kafessiz yumurta ve acısız kesim gibi uygulamalarda görmek mümkündür; bu uygulamalar ekonomik olarak daha sürdürülebilir oldukları ya da kârlı bir niş market bulabildikleri müddetçe uygulanmaktadır. Örneğin hayvan refahı savunucusu gruplardan biri olan PETA, üreticilere yönelik hazırladığı, tavuk ve hindi eti üretiminde hayvanların öldürülmesi sürecinde elektrik şoku yöntemi yerine atmosfer-kontrolü yöntemini önerdiği bir rapor yayınlamıştır. Bu raporda, elektrik şoku yönteminin bazı tavukların et olarak kullanılmayacak hale gelmesi, iş kazaları ve sonuçta elde edilen ürünün kalitesinin düşmesi sebebiyle ekonomik olarak verimsiz bir yöntem olduğuna dair veriler paylaşır. Buna karşılık, tavukların ve hindilerin, buldukları bölmeden oksijenin kademeli olarak çekilmesi yoluyla öldürülmesi olarak tarif edilebilecek atmosfer kontrollü öldürme işleminin ürün miktarı ve kalitesini arttıracığı, bu işlem için daha az çalışanın gerekeceği ve daha az iş kazası ortaya çıkacağı, böylelikle daha düşük maliyet ve daha az kayıp ile daha kaliteli ürün elde edileceği ifade edilmektedir (People for Ethical Treatment of Animals, 2005a). PETA'nın bu rapora ek olarak yayınladığı "Atmosfer Kontrolü Yöntemini Benimseyen Tavuk Üreticilerinden Alıntılar" başlıklı belgede (People for Ethical Treatment of Animals, 2005b) bir tavuk üreticisinin şu ifadeleri alıntılanmaktadır:

Flixton işletmesinde her gün 140 bin civarında tavuk işlenmekte. Bir şirket yetkilisinin aktardığına göre atmosfer kontrolü sistemi kuşların refahını ve işçi ergonomisini geliştirmek için devreye sokuldu. Yan bir fayda olarak, işletme şimdi eskisinden daha hızlı çalışmakta. Flixton, atmosfer kontrolünü devreye sokmadan önce günde ancak 110 bin kuşu işleyebiliyordu. Bu örneklerde de görüldüğü üzere, ilk etapta hayvanların çıkarlarını koruma amacı taşıyor gibi görünen önlemlerde, esasında korunan üretici ve tüketicinin çıkarlarıdır. İnsan harici hayvanlar bu alışverişte hissedebilme gibi ek bir yetiye (ya da dezavantaja) sahip bir hammadde olarak yer almaktadır. Francione'a (2000, s. 79) göre hayvanlara yönelik muameleyle ilgili düzenlemeler ve yasal sınırlamalar mülkiyet haklarının kurguladığı bağlamın ötesine geçemeyecektir; mülk olmak, varlığın tüm çıkarlarının, onu ekonomik bir meta olarak alıp satabilecek mülk sahibinin ekonomik çıkarları karşısında değersiz hale gelmesi anlamına gelmektedir.

Her ne kadar yazılı ifadesini hukuki belgelerde takip etmek mümkün olsa da hayvanların mülk statüsünü salt bir hukuki mesele olarak görmek eksik bir değerlendirme olacaktır. Yasalar ve hayvanların hukuki konumu, insan toplumunun insan harici hayvanlara dair algısının ve onları

ahlaki konumlandırışının ifade bulmuş hali olarak değerlendirilebilir. Toplumda bireyler hayvanların işlenmiş bedenleri veya süt, yumurta veya bal gibi beden çıktılarını gıda, giyim ve eğlence malzemesi olarak alıp satarak ve kullanarak hayvanların mülk statüsünü tanıdıklarını aktif bir biçimde ifade etmekte, bu konumlandırmayı kendi pratikleri üzerinden benimsemekte ve devam ettirmektedirler. Birçok kişi için, yaşayan ya da öldürülmüş hayvan bedenlerine fiyat konması yoluyla bu bedenlere değişim değeri atanması ya da bu bedenlerin kullanılmasından elde edilecek faydalara ilişkin söylemler üzerinden bu bedenlere kullanım değeri atanması, gündelik yaşamın sıradan olayları arasındadır. Elde edilecek fayda, damak zevki ya da alışkanlıkları sürdürmek gibi, normal şartlarda ahlaki terazide acı çekmemek ya da yaşamını sürdürmek çıkarı karşısında ağır basması düşünölemeyecek çıkarlara denk düşebilir; ancak söz konusu mülk statüsü insan harici hayvan çıkarlarını sifıra denkleştirmekte ya da sifıra çok yakın bir noktaya çekmektedir. Zaman zaman, hayvan kullanımının herhangi bir biçimi çeşitli sebeplerle sürdürölebilir olmaktan çıkabilmekte, ya da, tüketicinin hayvanlara gereksiz yere acı çektirildiği kanısına varabileceği rahatsız edici görüntölere sebep olabilmektedir; böyle durumlarda, ekonomik kayıpları engellemek için hayvan refahı reformları ya da refah düzenlemelerini devreye sokan ve bunların maliyetini ürün fiyatına ekleyen niş marketler çözüm olarak ortaya konmaktadır. Ne var ki bu çözümler, hayvanların mülk olarak konumlarının toplumsal bir tartışma konusu olmasını ertelemektedir.

Bir Başkasının Mülkü Olmama Temel Hakkı

Hayvanlara hem hissedebilir varlıklar olmaları sebebiyle ahlaken değeri verilmesi, hem de insan mülkü olarak konumlandırılıp salt nesnelere indirgenerek kullanılıyor olmaları ikircikli bir durum ortaya çıkarmaktadır. İnsan toplumu, insan harici hayvanları ahlak alanından tamamen dışlamamakla birlikte, onları mal ve kaynak olarak değerlendirdiği müddetçe çıkarlarını da gerçekten göz önünde bulunduramaz.

Francione (2000, s. 94), insan harici hayvanlar ile insanlar arasında kurulan bu ikircikli ilişkinin çözüme kavuşturulması ve eşit gözetim ilkesinin türcü olmayan bir biçimde işletilebilmesi için gereken ön koşulun insan ve insan harici hayvanların tamamını kapsayan bir temel hakkın tanınması olduğunu öne sürmektedir. Bu temel hakkı *bir başkasının mülkü olmama temel hakkı* olarak isimlendirmektedir. Francione, temel hak kavramını Shue'nun (1980) tanımladığı biçimiyle kullanmaktadır; *temel hak*, kişinin sahip olduğu diğer hak ve

çıkarların kullanımı için zemin oluşturan ve tanınması şart olan haktır. Temel haklar tanınmadığında ya da başka bir çıkar için feda edildiğinde, kişinin diğer haklarından yararlanması ya da çıkarlarının tatmin edilmesi imkânsız hale gelecektir. Shue (1980, s. 18), temel haklar için şöyle yazar:

Temel haklar, başka şartlar altında direnilemeyecek kadar güçlü olabilen ekonomik ve siyasi güçlere karşı ortaya konmuş olan sınırlamalardır. Birtakım temel ihtiyaçlardan mahrum bırakılma durumuna ya da böyle bir durumun ortaya çıkması tehdidine karşı sosyal garantilerdir. Temel haklar, toplumdaki güçsüzlere, kendilerine en çok zarar verebilecek olan güçlerin bir kısmına karşı koyma imkânı tanıma girişimidir.

Görüldüğü üzere, bir kişinin başka haklarının tanınabilmesi için temel haklarının güvence altına alınmış olması gerekmektedir. İnsan harici hayvanların -ve kölelik söz konusu olduğunda köle konumundaki insanların- mahrum oldukları tam da böyle bir temel hak zeminidir; zira bir başkasının mülkü olma hali, bu kişilerin diğer haklarının tanınmasını ya da çıkarlarının göz önünde bulundurulmasını imkânsız hale getirmektedir. Tam da bu sebeple, eşit gözetim ilkesinin gerçekten uygulanabilmesi ya da insan harici hayvanların ahlaken değer sahibi varlıklar kümesine (*ahlaki topluluk*) dahil edilebilmesi için *başkasının mülkü olmama hakkının* bir temel hak olarak tanınması gerekmektedir (Francione, 2000, s. 95). Bu hakkın tanınması insanların ya da diğer hayvanların herhangi bir şekilde zarara uğratılmayacağı, ayrımcılığa ya da haksız muameleye maruz kalmayacağı gibi bir anlama gelmiyor olsa da tüm bunlarla ilgili tartışmaların insan ve insan harici tarafların çıkarlarının gözetilmekte olduğu bir bağlamda gerçekleşmesinin zeminini mümkün kılacaktır.

İnsanlara ve insan harici hayvanlara tanınacak olan bu temel hak, aynı zamanda insan harici hayvanların *eşya* kategorisinden çıkarak, haklara ve çıkarlara sahip olan varlık anlamında *kişi* statüsüne sahip varlıklar olarak da tanınması anlamına gelmektedir. Böylelikle Nozick'in (1974) insanlar için deontoloji, hayvanlar için yararcılık şeklinde formüleştirdiği anlayışın ötesine geçerek, başkalarını salt kendi amaçlarımız için araç olarak kullanamayız şeklindeki Kantçı ilkeyi insan harici hayvanları da kapsayacak şekilde genişletmek mümkün hale gelecektir. Hayvanların statüsündeki bu değişim, insanlar ile diğer hayvanlar arasındaki ilişkinin, özellikle de hayvan kullanımı olarak değerlendirilecek rutin uygulamaların kapsamlı bir değişimini gerekli hale getirecektir. Sözelimi, hayvanlar haklara sahip kişiler olarak tanındığında, et, hayvansal süt, yumurta gibi gıdaları elde etmek amacıyla hayvanların üretilmesi ve öldürülmesi uygulaması—bu uygulama ne kadar 'insani' biçimlerde yapılıyor olursa olsun—hayvanları insan

kullanımı için var olan hammaddelere ya da kaynaklara indiriyor olmaları sebebiyle bir hak ihlali sayılacak ve sonlandırılacaktır. Yine bu hakkı tanıyan insanların, kendi hayatlarında hayvan bedenlerinden ve beden çıktılarından elde edilen gıda, giyim ve diğer ürünleri kullanmayı ilkesel olarak reddetmeleri gerekecektir (Francione, 2021; Francione ve Charlton, 2015).

Mülk Olmama Temel Hakkına Yönelik Eleştiriler

Francione'un hayvanların mülk statüsünün kaldırılmasıyla ilgili ortaya koymuş olduğu tezler, hayvan hareketinin bir kısmı tarafından benimsenmiş ve Hayvan Haklarına Abolisyonist Yaklaşım olarak da adlandırılan, hayvanların mülk statüsünü ortadan kaldırmayı amaçlayan bir politik hareket ortaya çıkmıştır (Francione ve Charlton, 2015). Öte yandan hayvanların mülk statülerinin kaldırılması ya da hayvanların ahlaki kişiler olarak tanınması fikri bir dizi eleştirinin de konusu olmuştur.

Bu eleştirilerden biri Tannenbaum (1995) tarafından ortaya konmaktadır. Tannenbaum'a göre hayvanların mülk statüsünün kaldırılması halinde, insanların önemli bir çoğunluğu tarafından kabul görür uygulamalar olan hayvanların alınabilmesi, satılabilmesi, miras bırakılabilmesi, vergilendirilmesi ve gıda ya da giyim hammaddesi olarak kullanılmaları imkânsız hale gelecektir. Benzer bir şekilde Jadeja (2006) da hayvanların mülk statülerinin kaldırılması ve hak sahibi kişiler olarak kabulünün insanlar için zorunlu vejetaryenlik ve hayvanlar üzerinde gerçekleştirilen biyomedikal deneylere son verilmesi anlamlarına geleceğini ifade etmekte ve bu olası neticeler göz önünde bulundurulduğunda hayvanların mülk statüsünün korunmasından yana görüş bildirmektedir. Cordeiro-Rodrigues (2017) ise hayvanların mülk statüsünün kaldırılmasının, bitkisel-temelli bir beslenme düzeni gerektirecek olması sebebiyle, ekonomik olarak dezavantajlı gruplar ve kimi etnik ve kültürel gruplara ek yükler bindireceğini, tarım ürünlerinin yetişmesinin iklim ve diğer coğrafi koşullar sebebiyle zor olduğu bölgelerde gıda egemenliğine ilişkin zorluklar yaratarak yeni kolonyal ilişkilere zemin hazırlayabileceğini ileri sürmektedir.

İnsan harici hayvanların mülk statülerinin kaldırılmasının insanlar için birtakım yükümlülükler yaratacağı ve bu yükümlülükler arasında hayvanların hammadde olarak kullanımına son vermenin de yer aldığı, mülk statüsünün kaldırılması gerektiğini savunan kuramcılar tarafından da kabul edilmektedir (Francione, 2007, 2021; Francione ve Charlton, 2015). Francione'a (2021) göre hayvanların ahlaki olarak göz önünde bulundurulması,

vejetaryenliğin benimsenmesi ve hayvan deneylerinin sınırlandırılmasının ötesinde, bireylerin hayvansal ürünlerden tümüyle uzak durması anlamındaki veganlığı gerektirmektedir. Bu yükümlülüklerin geçerli bir karşı argüman olarak değerlendirilebilmesi için, ahlaki olarak gerekçelendirilmemiş, yeterince ciddi olmayan sebeplere dayanıyor olmaları gerekir (Fischer, 2018). Eğer hayvanların hissedebilir olmaları ve yaşamlarına devam etmek istemeleri olgusu insanlar için geçmişten bugüne kabul görmüş ve çoğunluğun halen kabul ettiği birtakım uygulamaları değiştirme yükümlülüğü ile ilişkili ise, sadece bu yükümlülüğün ortaya çıkacağına işaret etmek bu ahlaki argümana karşı bir argüman olarak değerlendirilemez. Yeni yükümlülükleri kabullenmek yerine mevcut durumu sürdürmek için, insan alışkanlıkları, gelenekleri ve ekonomisinin neden hayvanların acı çekmemek ve yaşamlarını sürdürmek konusundaki çıkarlarından daha önemli olduğuna ya da hayvanların bu iddia edilen çıkarlara aslında sahip olmadığına dair bir argüman gerekmektedir. Benzer biçimde, hayvan bedenlerinin içinden çıkarıldığı bir gıda ekonomisinin yaratabileceği olası kolonyal ilişkiler varsa dahi, insanlara ve hayvanlara dair ahlaki sezginin gerektirdiği anlamlı edim, bu argümanı hayvan çıkarlarını yok saymak için bir sebep olarak öne sürmek yerine, hem hayvanların hem de insanların temel çıkarlarının gözetildiği çözüm arayışlarına gitmektir.

Bir diğer eleştiri ise hayvanların mülk statüsünün hayvanların çıkarlarını göz önünde bulundurmaya engel olmadığı şeklindedir ve Francione'un ortaya koyduğu kuramın temelini hedef alır. Bu eleştiriye getirenlerden biri olan Sunstein (2001), hayvanların mülk statüsüyle ilgili Francione'un ortaya koyduğu tartışmanın semantik bir tartışma olmanın ötesine geçmediğini, bir mülke sahip olmanın bu mülkle ilgili yaptıklarımızın sınırlandırılmayacak olduğu anlamına gelmeyeceğini öne sürmektedir. Örneğin, bir eve sahip olmak o evi yakmaya ya da konser salonuna dönüştürmeye iznimiz olacağı anlamına gelmez; benzer bir şekilde, bir hayvanın sahibi olmak da bu hayvan üzerindeki haklarımızın sınırsız olduğu anlamına gelmemektedir. Sunstein, kedi ve köpek sahiplerinin (bu hayvanları bir petshoptan parayla satın almış olsalar dahi) bu hayvanları istismar etmemekle, onlara yiyecek, su ve barınak sağlamakla yükümlü tutulabildiklerini örnek olarak gösterir. Sunstein'e göre problem, insanlar sahip oldukları hayvanlara kötü muamele ettiğinde başlayacaktır. Landemore'a (2006) göre ise, hayvanlar insan mülkü olarak kalsa dahi, hayvanlara yönelik kötü muameleleri önlemek mümkündür, hayvanların çıkarlarını göz önünde bulundurmuyor olsak da, insanların hayvanlara yönelik zalimce davranışlara şahit olmama hakkını savunmak ve böylelikle kötü muameleleri sınırlandırmak mümkün olabilir.

Francione'a (2007, 2021) göre bu itirazlar ve benzerleri insan harici hayvanların mülk statülerinin kaldırılmasıyla ilgili argümanların yanlış anlaşılmasından kaynaklanmaktadır. Francione (2007) ilk olarak, Sunstein'in eve sahip olmak ile evi yakma hakkının kısıtlanması üzerine yorumunun mülk ve hak sahibi kişiler arasındaki ayrıma dair yetersiz bir kavrayışı yansıttığını belirtir; mülklerin kullanımına dair birtakım sınırlar olduğu doğrudur ancak bu sınırlar mülkün (yakılan ev örneğinde evin) çıkarlarını korumak için değil, mülkümüzle yaptıklarımızın diğer hak sahiplerine verebileceği zararları engellemek içindir. Benzer bir şekilde insanların eğitimi, kültürel değerleri ya da gelecek kuşakların da bu yapılardan yararlanması gibi amaçlarla tarihi binaların mülk sahipleri tarafından yıkılmaları ya da değiştirilmeleri engellenebilir. Ancak bu kısıtlamalardan hiçbiri binanın çıkarları olduğu ya da bu çıkarların göz önünde bulundurulduğu anlamına gelmez. Kedi ve köpeklerle ilgili yükümlükler söz konusu olduğundaysa, yasaların hayvan sahiplerine hayvanları beslemek ve birtakım ihtiyaçlarını karşılamak için yükümlülükler tanımladığı doğrudur (dahası bu yükümlülükler çiftlik hayvanı olarak nitelenen hayvanlar için de geçerlidir), ancak aynı zamanda aynı hayvanların eğitilmek için fiziksel şiddete uğraması, aç bırakılması ya da artık sahipleri tarafından bakılmak istenmediğinde "uyutulması" gibi hakların tanınması da yaygın bir durumdur. "Kötü muamele" ifadesi çoğu zaman mülk sahibi insanların çıkarları için gerekenden daha fazla acıya sebep olduğu algısı söz konusu olduğunda devreye giren bir ifadedir, yapılan muamele mülk sahibinin çıkarları ile gerekçelendirilebildiği müddetçe haklı görülmektedir. Bir hayvanı kasti olarak susuz bırakmak genellikle insan çıkarlarıyla gerekçelendirilemediği için "kötü muamele" sayılmaktadır, ancak aynı muamele bir laboratuvar deneyinde insan çıkarları için gerekçelendirilerek haklı muamele sayılabilmektedir. İnsanlar "hayvanlara yönelik zalimce davranışlara şahit olmama haklarını" deneylerde kullanılan hayvanlar için kampanyalara imza vererek, mezbahalarda öldürülen hayvanlar içinse, mezbahaları kentlerden uzak bölgelere inşa ederek kullanabilmektedir.

Benzer bir şekilde Cochrane (2009) de, Francione'un hayvanların mülk statüsü devam ettiği müddetçe herhangi bir anlamlı refah reformunun gerçekleşemeyeceği argümanının geçersiz olduğunu öne sürer. Cochrane, sözgelimi İngiltere'de ortaya konan bir dizi hayvan refahı reformunun mülk sahiplerinin çıkarları ve verimlilik gibi harici sebeplerle açıklanamayacağını öne sürmektedir. Cochrane'in bu konuda ortaya koyduğu örnek İngiltere'de ve diğer bazı başka yerlerde gıda amacıyla *foie gras* kullanımına getirilen yasaklamadır. *Foie gras*, üretimi için kazların uzun bir süre, boru kullanılarak beslenmesi ve bu şekilde ciğerlerinin

yağlandırılması ile elde edilen özel bir kaz ciğeri biçimidir ve kazların zorla beslenmesi uygulaması acı verici olduğundan eleştirilere konu olmaktadır. Ancak bu tarz yasaklar ya da düzenlemeler gündeme gelse dahi, tam olarak uygulanmamakta, mülk sahiplerinin ve çıkar gruplarının baskılarıyla kısa süre sonra yürürlükten kaldırılmakta ya da yasağı anlamsız hale getirecek bir dizi istisna içermektedir. Sözgelimi, Cochrane'in sözünü ettiği kısıtlama ortaya çıkmış olsa bile İngiltere'ye *foie gras* ithalatı devam etmiştir ve bu yasağın kaldırılması için çıkar gruplarının faaliyetleri halen sürmektedir (Eardley, 2022). Kaliforniya'da ise *foie gras*'a getirilen yasak, bu üretimi yapan tek şirkete 8 yıl boyunca *foie gras* üretiminin insancıl yollarla yapıldığını kanıtlamak adına deneyler yapılabilmesi için hukuki dokunulmazlık tanınması sebebiyle eleştirilmiştir (Corman ve Moore, 2004), 8 yılın ardından 2012'de devreye giren yasak, 2022'de bireysel satın alma ve tüketim için kaldırılarak *foie gras* tüketimi yeniden serbest bırakılmıştır (Egelko, 2022). Genellikle sadece belli bir kültürel grubun sürdürdüğü köpek eti tüketimi ya da maliyeti sebebiyle az sayıda kişinin erişebildiği kürk kullanımı gibi bazı hayvan kullanımları hayvan istismarı olarak etiketlenmekte ve bu kullanımlara sınırlamalar ve yasaklar getirilmesi gündeme gelmektedir. Ne var ki, böyle sınırlamalar ve yasaklar, hayvan kullanımlarının daha büyük bir kısmını kapsayan rutin kullanımların sıradan ve meşru olduğu izlenimini güçlendirebilmektedir (Francione ve Charlton, 2015). Francione ve Charlton'a (2015) göre *foie gras* üretiminin yasaklanması için ortaya konan söylemler bu durumun bir diğer örneğidir. Bu söylemler, açık veya örtük bir biçimde, et tüketiminin (hatta kaz ciğeri üretiminin) diğer biçimlerinin *foie gras*'ya göre daha kabul edilebilir olduğu algısını güçlendirirler. Bu durum sayıca küçük bir çıkar grubunun aleyhine olsa da daha büyük bir çıkar grubunun lehine olacaktırⁱⁱ.

Cochrane'in (2009) diğer itirazı ise hayvanların mülk statüsünün kaldırılmasının temeline ilişkindir. Hayvan çıkarlarını gözetmenin insan ve hayvanları her açıdan eşitlemek anlamına gelmediğini, bu ahlaki görüşün temelinde benzer çıkarlara benzer muamele etme ilkesinin yattığını hatırlatan Cochrane, insan harici hayvanların bir başkasının mülkü olmama çıkarı olup olmadığı sorusunu gündeme taşımaktadır. Bir başkasının mülkü olmaları hayvanların özgürlüğünü kısıtlamaktadır, ancak Cochrane bu noktada insan harici hayvanların özgür olmaktan çıkarları olup olmadığını sorgulamaya açmaktadır. Cochrane'e göre, tüm insanlar için özgür olma çıkarından bahsetmek mümkün değildir; örneğin yetişkin olmayan insanların kendi hayatlarını yönetmelerine izin verilmemektedir. Ebeveynlik kurumu, çocukları belli kurallara tabi tutmayı, istekleri dışında bile olsa okula gitmeye zorlamayı mümkün kılmakta ve karşılığında

da ebeveynlerden çocukların temel ihtiyaçlarını karşılaması istenmektedir. Pek çok kişi, bu durumun çocukların çıkarlarına aykırı olmadığını kabul edecektir, bunun sebebi de yetişkin olmayan insanların kendi iyiliklerini çerçevlendirebilecek, değerlendirebilecek ve bu iyilik halinin peşinden gidebilecek kapasiteden yoksun olmalarıdır. Bu bağlamda ebeveynliğin mülkiyetin en azından bir boyutu olan sahip olma boyutunu içerdiğini söylemek mümkün görünmektedir.

Cochrane'e göre kedi ve köpeklere sahip olan insanların bu hayvanlarla kurduğu ilişki de benzer bir doğaya sahiptir, örneğin kedi sahipleri kedilerini güvenliklerini sağlamak amacıyla fiziksel olarak sınırlamaktadır ancak bunun kedinin çıkarlarına aykırı olduğunu öne sürmek zor olacaktır. Bu noktada hangi hayvanların özgür olmaktan çıkarları olduğunu ve bu çıkarın ne tür bir çıkar olduğunu değerlendirmek gerekir. Cochrane'e göre bu çıkarları iki kategoride ele almak mümkündür; ilk olarak diğer hayvanlara göre görece daha otonom olan büyük maymunlar ya da deniz memelileri için özgürlüğün *içkin* bir değere sahip olduğu iddia edilebilir, ikinci tip çıkar ise araçsal bir çıkardır, örneğin bir yaban tilki için özgür olma(ma)k kavranabilir bir durum olmasa da, ormandaki bir tilkiyi yakalayıp kafese kapattığımızda tilkinin mutlu bir yaşam sürmesini engellemiş oluruz: Tutsak edilen tilki, doğal çevresinden ve içinde bulunduğu etkileşim ağlarından kopartılmış olacak, tehdit altında hissedecek ve yaşamı için endişe duyacak, kapatıldığı kafesten kaçmaya çalışacak ve bu sebeple yoğun bir stres yaşayacaktır. O halde tilki için özgürlük *araçsal* bir değere sahiptir. Ne var ki Cochrane'e göre, tüm bu sayılan durumlar evcilleştirilmiş hayvanlar için geçerli değildir. Evcil hayvanların da acı çekmemekten ve öldürülmekten çıkarlarının aşikâr olduğunu belirten Cochrane, yine de acıya sebep olmayan ve hayvanların öldürülmediği hayvan kullanımı biçimlerini düşünmenin imkânsız olmadığını belirtir. Örneğin Cochrane'e göre, mevcut serbest gezen tavuk yumurtası üretimi bu şekilde olmasa da hayvanların doğalarına uygun bir serbestiye sahip oldukları ve nihayetinde öldürülmedikleri bir yumurta çiftliği hayal etmek mümkündür. Böylesi bir senaryoda hayvanlar mülk konumunda olacaktır ve özgür olduklarını söylemek mümkün değildir, ancak tavuklar otonom varlıklar olmadıklarından ya da yaban hayvanlar gibi kısıtlanmaktan dolayı güçlü bir stres yaşamıyor olduklarından Cochrane'e göre ihlal edilen bir çıkarlarından söz edilemez.

Cochrane'in bu argümanları en az iki açıdan eleştirilebilir. İlk olarak Cochrane'in otonomi ve çocuklar örneği üzerinden kurduğu analogi, insan harici hayvan etiğinde marjinal vakalar olarak bilinen argümanları çağırılmaktadır. İnsan harici hayvanların bir kısmı için, bilişsel yetilerinin insanlarla (ya da deniz memelileri ve büyük maymunlarla) karşılaştırıldığında

otonomiye sahip olamayacak kadar zayıf olması sebebiyle bu varlıkların özgürlüğe ilişkin için çıkarlara da sahip olmadıklarını öne sürmek, ortalama bir insan yetişkine göre daha zayıf bilişsel yetilere sahip insanları da bu çıkara sahip varlıklar kümesinin dışında bırakmaktadır (Garner, 2011). İnsan harici hayvanların büyük bir kısmının otonomiye sahip olmalarını sağlayacak bilişsel yetilere sahip olmadıkları, dolayısıyla bir başkasının mülkü olarak görülebilecekleri, tutsak edilebilecekleri ve bedenlerinden faydalanılabileceği çıkarımları, otonomiye sahip olamayacak düzeyde zihinsel engele sahip insanlar için de benzer sonuçlara varmayı mümkün hale getirmektedir ki, Garner'a göre bu sonuçlar sezgiye aykırıdır. Cochrane'in argümanı ile ilgili ikinci problem ise, başkasının mülkü olmama hakkını özgür olma çıkarının bir ifadesi olarak görmesidir. Oysa Francione'un ortaya koyduğu ve yukarıda da açıklanan çerçevede açıkça görülmektedir ki, başkasının mülkü olmama hakkı sahip olunan zihinsel kapasitelerden kaynaklanan bir otonominin korunmasından ziyade, insan ve insan harici hayvanların diğer tüm çıkarlarının korunmasının zeminini oluşturduğu ve hayvanları insan amaçları için kullanılacak eşya kategorisinden çıkararak ahlaki değer sahibi varlıklar kategorisine taşıdığı için önem taşır. Serbest gezen tavuk yumurtası çiftliklerinin Cochrane'in "hayal etmenin mümkün olduğunu" belirttiği şekilde olmamasının sebebi de budur, zira tavuk yumurta kaynağı olduğu müddetçe çıkarları çiftlik sahibi ve yumurta tüketicilerinin çıkarlarının yanında önemsiz sayılacaktır.

Hayvanların mülk statülerinin kaldırılması konusuna yönelik bir diğer eleştiri ise meseleye Marksist bakış açısından yaklaşan Maurizi (2021) tarafından gerçekleştirilmektedir. Maurizi'ye (2021, s. 101) göre Francione hayvanların mülk statüsünü tartışmaya açıyor olmakla birlikte, mülkiyet kavramının kendisini sorunsallaştırmaktan geri durmaktadır, bu sebeple ortaya koyduğu analiz ancak kapitalist ekonomideki burjuva mülkiyeti alanında sınırlı kalmakta, kapitalizm sonrası bir düzlemde, örneğin demokratik sosyalist bir toplumda, bireyin ve mülkiyetin taşıyabileceği olası başka anlamlar hesaba katılmamaktadır. Bu eleştirinin söz konusu tartışmada mülkiyet kavramının bağlamı ve sonuçları hakkında nasıl bir açılım getirdiği oldukça belirsizdir. Demokratik sosyalist topluma olası bir geçişin üretim araçlarının mülkiyeti ve kaynakların dağıtımını konusunda radikal bir değişimi gerektireceği açık olmakla birlikte, böylesi bir değişimin tek başına hayvanların konumu hakkında kayda değer bir iyileşmeye sebep olabileceği iddiası herhangi bir gerekçeye sahip değildir. İnsan harici hayvanların mülk statüsünde olduğu kapitalist bir toplumda, insan çıkarları arz-talep mekanizmaları ve hissedarların maddi beklentileri ile şekillenmektedir, öte yandan demokratik sosyalist bir toplumda insan çıkarlarının merkezi planlama ve kolektif mülkiyet üzerinden değerlendirileceği

tahayyül edilebilir. Ancak problem insan harici hayvanların özel mülk (kolektif ya da kamusal mülkün karşıtı olarak) olmasından ibaret değildir. İnsan çıkarlarını önceleyen bir merkezi planlamanın insan harici hayvanları şirket kapitalizminden farklı olmayan bir şekilde hammadde olarak değerlendirmeyeceğini öngörmek için bir sebep bulunmamaktadır. Böylelikle hayvan kullanımı, insan toplumunun beslenme, giyinme, eğlenme gibi çıkarlarının, hayvanların da kaynak olarak kullanılması suretiyle eşit bir biçimde karşılandığı, ancak bu amaçla halen hayvanların çıkarlarının göz ardı edildiği şekilde devam edebilir. Böylesi bir değişim, hayvanların *hangi tip mülk* olduğu, yani nasıl paylaşıldığı veya dağıtıldığı konusunda değişime yol açsa bile, çıkarlarının göz ardı edilmesine sebep olan mülk statüsünün esası hakkında herhangi bir değişikliğe sebep olmayacaktır.

Sonuç

Binlerce yıl önce gerçekleşen tarım devriminin önemli unsurlarından biri insan harici hayvanların bir kısmının evcilleştirilmesiydi ve bu süreç insanlar ve diğer hayvanlar arasındaki ilişkiyi dönüştürmüş, hayvanları insanların kullanacakları kaynaklardan biri olarak konumlandıran bir dönemi başlatmıştı. Hayvanların, acı çekebilir olmaları ve hayatları için mücadele etmeleri bu konumu zaman zaman sorguya açsa da bir doğal kaynak ya da mülkiyet nesnesi olma konumlarını meşrulaştıracak bir dizi söylem de bu sorgulamaya eşlik etmiş, insan harici hayvanlar ahlaki değer taşıyan varlıklar kümesinden kısmen veya bütünüyle dışlanmıştı. On dokuzuncu yüzyıldan itibaren ahlak ve hukuk felsefesi alanındaki tartışmalar nihayet bu dışlamayı sorunsallaştırmış, hayvanların çıkarları ahlaki tartışmanın ve hukukun konuları arasına girmiştir. Ne var ki, hayvanlar hem acı çekebilen varlıklar olmaları sebebiyle doğadaki diğer insan dışı varlıklardan ayrılmış, hem de insanlar tarafından kullanılabilir, sahip olunabilecek ve öldürülebilecek nesnelere sınıfta yer almaya devam etmişlerdir.

İnsan harici hayvanlarla ilgili bu ikircikli durumu tahlil etmeye ve bu ahlaki çıkmaza bir çözüm bulmaya çalışan çok sayıda kuram ortaya atılmış olmakla birlikte, Francione'un Hayvan Haklarına Abolisyonist Yaklaşımı, hayvanlarla ilgili ahlaki ve hukuki karmaşanın kaynağı olarak hayvanların mülk statüsüne işaret etmiştir. Hayvanların insan mülkü olarak değerlendirilmeleri, acı çekmemek ya da öldürülmemek gibi hayati çıkarlarının dahi insanların basit çıkarları ve talepleri karşısında hiçe sayılmasının yolunu açmaktadır. Bu sebeple, insan harici hayvanların

mülk statüsünün kaldırılması ve hem insanları hem de diğer hayvanları kapsayan bir temel hak olarak “başkasının mülkü olmama hakkı”nın tanınması önerilmektedir.

Bu yaklaşıma yönelik, insan harici hayvanların mülk statüsünün kaldırılmasının bireyler ve toplumlar açısından zorlayıcı yükümlülükler doğuracak olduğu, mülk statüsünün insan harici hayvanların çıkarlarının göz önünde bulundurulmasına her durumda engel olmadığı, hayvanların önemli bir kısmının başkasının mülkü olmama ya da özgür olma çıkarına sahip olmadığı ve sorunun hayvanların mülk statüsünden ziyade kapitalist toplumdaki mülkiyet kurumunun kendisi olduğu şeklindeki itirazlar mevcut olsa da, bu itirazların hiçbiri hayvanlara atfedilen mülk statüsünün kendisindeki yanlışlığı açıklayamamakta, bu yanlışlığın sonuçlarına tatmin edici çözümler üretememektedir.

Bentham, insanlara keyfi bir biçimde atanarak büyük adaletsizliklere yol açan mülk statüsünün tartışmaya açıldığı ve kaldırılmakta olduğu bir çağda, nihayet bir gün hayvanların bacalarının sayısı ya da bedenlerini kaplayan tenin biçimi gibi keyfi kriterlerin de hissedebilir varlıkların alınıp satılabilme kaderine terk edilmeleri için yetersiz gerekçeler olduğunun anlaşılabilceğini yazıyordu. İnsan harici hayvanlara ilişkin ahlaki tartışma uzun bir zaman hayvanlara yönelik muamele biçimlerinin nasıl olması ve nerede sınırlandırılması gerektiğine odaklanmış olsa da, tüm bu sınırları geçirgen hale getiren unsur olarak hayvan mülkiyetinin işaret edilmiş olması çok daha yenidir.

Francione (2007, 2021), hayvanların mülk statüsünün ortadan kaldırılmasının hukuki reformlar yoluyla değil, toplumdaki ahlaki paradigmanın değişmesiyle gerçekleşeceğini öne sürmektedir. Buna göre, insanlar bireysel olarak insan harici hayvanların sahip oldukları hakkı tanırlar ve yaşamlarını bu yönde düzenleyerek vegan yaşamı benimserse, hukuk toplumdaki bu paradigma değişimini takip edecektir. O halde, vegan yaşamı benimseyen bireylerin hızla artması ve hayvan bedenlerinin insan çıkarları için kullanımına karşı argümanların görünürlüğü, insan harici hayvanların mülk statüsünün toplumsal bir tartışmanın konusu olacağı paradigma değişiminin eskisi kadar uzak olmadığı bir göstergesi olarak değerlendirilebilir.

ORCID ID

Berk Efe ALTINAL

<https://orcid.org/0000-0001-6987-8012>

Declaration of Conflicting Interests

The author declared that there were no conflicts of interest with respect to the authorship or the publication of this article.

Çıkar Çatışması Beyanı

Yazar bu makalenin yazarlık veya yayımlanmasına ilişkin olarak hiçbir çıkar çatışması olmadığını beyan etmiştir.

KAYNAKÇA

- Bentham, J. (1996). *An introduction to the principles of morals and legislation: The collected works of Jeremy Bentham*. Oxford University Press.
- Cochrane, A. (2009). Ownership and justice for animals. *Utilitas*, 21(4), 424-442 doi:10.1017/S0953820809990203
- Cordeiro-Rodrigues, L. (2017). Animal abolitionism and 'racism without racists'. *Journal of Agricultural and Environmental Ethics* 2017 30:6, 30(6), 745-764. doi:10.1007/S10806-017-9697-0
- Corman, L. ve Moore, R. (2004, 2 Kasım). *Transcript of Gary Francione on the California ban on foie gras*. Animal Voices. [Radyo Yayını Transkripti] Cıut 89.5 FM. https://animalvoicesradio.files.wordpress.com/2010/06/20041102_gary_francione.pdf adresinden erişildi.
- Descartes, R. (1998). *Discourse on method and meditations on first philosophy* (Çev. Cress, D). *taylorfrancis.com*. Hackett Publishing Company.
- Eardley, N. (2022, 19 Şubat). Ministers set to drop UK ban on foie gras and fur imports. *BBC News*. <https://www.bbc.com/news/uk-politics-60439796> adresinden erişildi.
- Egelko, B. (2022, 6 Mayıs). Appeals court OKs out-of-state foie gras producers selling to Californians. *San Francisco Chronicle*. Erişim: <https://www.sfchronicle.com/bayarea/article/Appeals-court-OKs-out-of-state-foie-gras-17155221.php>.
- Fischer, B. (2018). Is Abolitionism guilty of racism? A reply to Cordeiro-Rodrigues. *Journal of Agricultural and Environmental Ethics*, 31(3), 295-306. doi:10.1007/S10806-018-9725-8
- Francione, G. L. (1995). *Animals, property and law*. Philadelphia: Temple University Press.
- Francione, G. L. (2000). *Introduction to animal rights: Your child or the dog?* Philadelphia: Temple Univ Press.
- Francione, G. L. (2007). Reflections on Animals, property, and the law and Rain without thunder. *Law and Contemporary Problems*, 70(1), 9-58.
- Francione, G. L. (2021). *Why veganism matters: The moral value of animals*. New York: Columbia University Press.
- Francione, G. L. ve Charlton, A. (2015). *Animal rights: The abolitionist approach*. Exempla Press.
- Garner, R. (2011). In defence of animal sentience: A critique of Cochrane's liberty thesis. *Political Studies*, 59(1), 175-187. doi:10.1111/J.1467-9248.2010.00848.X
- Gautron, J., Réhault-Godbert, S., van de Braak, T. G. H. ve Dunn, I. C. (2021). Review: What are the challenges facing the table egg industry in the next decades and what can be done to address them? *Animal*, 15, 100282. doi:10.1016/J.ANIMAL.2021.100282
- Göger, H. (2017). Cıvıv cınsıyetını kuluçkadan çıkmadan önce veya günlük yaşta belirleme yöntemleri. *Tavukçuluk Araştırma Dergisi*, 14(1), 13-19.
- Jadeja, N. (2006). Why the status of animals should remain as property. M. D. Hauser, F. Cushman ve M. Kamen (Ed.), *People, Property, or Pets?* içinde (ss. 17-23). West Lafayette: Purdue University Press.
- Landemore, H. (2006). Why should one reject the motion intending to remove animals from the status of property. M. D. Hauser, F. Cushman ve M. Kamen (Ed.), *People, Property, Or Pets?* içinde (ss. 65-76). West Lafayette: Purdue University Press.
- Maurizi, M. (2021). *Beyond nature*. Leiden: Brill.

- Newmyer, S. T. (1999). Speaking of beasts: The Stoics and Plutarch on animal reason and the modern case against animals. *Quaderni Urbinati di Cultura Classica*, 63(3), 99. doi:10.2307/20546612
- Nibert, D. (2013). *Animal oppression and human violence: Domeseccration, capitalism, and global conflict*. New York: Columbia University Press.
- Nozick, R. (1974). *Anarchy, state, and utopia*. New York: Basic Books.
- People for Ethical Treatment of Animals. (2005a). *Analysis of controlled-atmosphere killing vs. electric immobilization from an economic standpoint*. <https://www.peta.org/wp-content/uploads/2021/06/CAKeconomicsynopsiswithletterhead.pdf> adresinden erişildi.
- People for Ethical Treatment of Animals. (2005b). *Poultry producer CAK endorsements*. <https://www.peta.org/wp-content/uploads/2021/06/CAKProducerEndorsements1.pdf> adresinden erişildi.
- Popova, T., Petkov, E., Ignatova, M., Vlahova-Vangelova, D., Balev, D., Dragoev, S. ve Kolev, N. (2022). Male layer-type chickens - an alternative source for high quality poultry meat: a review on the carcass composition, sensory characteristics and nutritional profile. *Brazilian Journal of Poultry Science*, 24(3). doi:10.1590/1806-9061-2021-1615
- Porphyry. (2000). *On Abstinence from killing animals* (Çev. Clark, G.). Bloomsbury Academic. doi:10.5040/9781472552075
- Shue, H. (1980). *Basic rights : subsistence, affluence, and U.S. foreign policy*. Princeton University Press.
- Singer, P. (2017). *Practical ethics* (3rd edition.). Cambridge: Cambridge University Press (CUP).
- Sorabji, R. (1995). *Animal minds and human morals: The origins of the western debate*. Cornell University Press. doi:10.7591/9781501717888/HTML
- Sunstein, C. R. (2001, 29 Ocak). Slaughterhouse jive. *New Republic*, 40-45. <https://newrepublic.com/article/63234/slaughterhouse-jive> adresinden erişildi.
- Tannenbaum, J. (1995). Animals and the law: Property, cruelty, rights. *Social Research*, 62(3), 539-607.
- Weissmann, A., Reitemeier, S., Hahn, A., Gottschalk, J. ve Einspanier, A. (2013). Sexing domestic chicken before hatch: A new method for in ovo gender identification. *Theriogenology*, 80(3), 199-205. doi:10.1016/J.THERIOGENOLOGY.2013.04.014

ⁱ Nibert'in özgün metninde bu kavram *domeseccration* olarak geçmektedir. Kavramın başındaki "dome", evcilleştirme kelimesinin İngilizcesi olan *domestication* kelimesinden gelmektedir, kelimenin etimolojik kökeni, Latince "eve ait" ya da "evle ilgili" anlamlarına gelen *domesticus* kelimesine dayanmaktadır. Kelimenin ikinci kısmı ise İngilizce kutsal olan ya da önem verilen bir varlığın bozulması, hasara uğratılması anlamına gelen *deseccration* kelimesine gönderme yapmaktadır. Bu sebeple kelimeyi Türkçe metinde kullanırken bu iki anlamı da içerecek *evcilbozum* kelimesini tercih ettim.

ⁱⁱ Francione ve Charlton'a (2015) göre bu çıkar grupları arasında hayvan üreticileri, hayvancılık sektörü ve hayvansal ürünleri tüketen son kullanıcının yanı sıra hayvan refahı dernekleri de vardır. Hayvan refahı dernekleri, *foie gras* gibi bazı hayvansal ürünleri ya da *kapparot* gibi dini ya da kültürel hayvan kullanımlarını hedef alarak, toplumun bu kullanımlarla doğrudan ilişkili olmayan genelinden bağış ve destek toplayabilmekte, hayvanlara yönelik muameleleri düzenleme yoluyla hayvancılık sektörü ile iş birlikleri kurabilmekte, çeşitli hayvansal ürünlere onay verdiklerini gösteren damga ve logoları satabilmektedir.